Les cares de la corrupció

Dret, ètica i responsabilitat política

Manuel Alcaraz

A Manuel Alcaraz Fuentes, que va nàixer mentre s'escrivia aquest article.
Fóra massa desitjar que visca en un món més decent, més just?
Per a que siga lliure entre lliures, igual entre iguals.

L'acumulació de casos de corrupció pública[1] ben bé pot arribar a tenir, per la intensitat i reiteració, un efecte narcotitzant. Paradoxalment, pot passar que els ciutadans acaben integrant el fenomen en una perversa *normalitat* dominada per la perplexitat que provoca el desprestigi de la política. Així, la corrupció confirmaria les pitjors intuïcions i, d'aquesta manera, reduiria la incertesa que provoquen les sorpreses en un espai públic alterat. Si a aquesta ambivalència en la recepció de notícies hi afegim que el procés s'esdevé enmig d'una crisi econòmica amb fortíssimes repercussions socials, s'entén fàcilment que no és possible, almenys ara com ara, d'establir un marc analític complet sobre els *efectes polítics directes* de la corrupció,[2] perquè és impossible dissociar l'apreciació que en fa l'opinió pública de la que fa d'uns altres fenòmens.[3] La mateixa avaluació de «crisi més corrupció» pot provocar resultats contradictoris: si a una part de la ciutadania la gravetat de la recessió la immunitza per a considerar la corrupció com a quelcom molt important, per a una altra constitueix un agreujament de l'apreciació que en fa, tant de la crisi com de la corrupció.

Tot això, certament, incideix sobre les tàctiques i les estratègies polítiques, la qual cosa complica encara més l'esforç analític. I més encara perquè s'ha articulat una altra paradoxa en la disputa política, al permetre que apareguen com a factors antinòmics l'ètica i el Dret, de manera que són els *sospitosos*[4] els qui reclamen essencialment que el Dret ha de tenir la primacia absoluta, tot i el risc d'estar legitimant *les seues* futures condemnes penals. En aquest sentit s'acullen a un dret fonamental, el de la presumpció d'innocència, que hom presenta interessadament com a il·limitat[5]

Manuel Alcaraz és professor de Dret Constitucional a la Universitat d'Alacant. Ha estat regidor de l'Ajuntament d'aquesta ciutat i diputat al Congrés. Actualment és president de la Plataforma d'Iniciatives Ciutadanes (PIC) d'Alacant, i col·laborador regular als mitjans de comunicació. Ha publicat, entre altres, *De l'èxit a la crisi. Pamflet sobre política valenciana* (PUV, 2009), i és editor del volum *El Estado de derecho frente a la corrupción urbanística* (La Ley, 2007).

i que –segons sembla– hauria d'impedir qualsevol investigació, qualsevol informació, qualsevol opinió sobre els *fets* coneguts i difosos pels mitjans de comunicació.[6] Quasi es podria dir que, sense saber-ho, alguns d'aquests sospitosos es dediquen a tasques pròpies de la Filosofia del Dret i que, esdevinguts uns *positivistes jurídics radicals*, neguen qualsevol importància a l'ètica i decreten que no existeix cap «camp de coincidència» entre ètica i Dret. Javier Muguerza ha remarcat que l'obligació «ètica pot ser menys òbvia, menys palesa, quan coincideix amb l'obligació jurídica, però no per això desapareix».[7] El fet que els sospitosos bandegen aquesta exigència ens permet preguntar-nos si quan varen prendre determinades decisions eren conscients o no de la seua il·licitud, però tot indica, atesa la seua línia preferent de defensa, que en cap cas se'n varen plantejar la moralitat. La qual cosa ens explica moltes coses sobre la capacitat de racionalització de determinats polítics i empresaris.

Quasi mai els sospitosos gosen negar la *totalitat* dels fets, però normalment no reconeixen que aquests fets només els haurien pogut dur a terme els qui apareixen als sumaris. Així doncs, en aquesta dissolució accelerada de la realitat, ens trobaríem davant *fets sense subjecte* –o *efectes sense causa*– perquè segons sembla, com que els implicats són presumptes innocents, no pogueren ser els autors de les barrabassades. L'esquema es completa amb altres mecanismes auxiliars d'intoxicació de l'opinió pública a través de l'ús interessat d'argumentacions de base jurídica. Per exemple, la desqualificació de les informacions obtingudes –per policies i fiscals– pel fet d'haver-se difós trencant el secret de sumari. Aquest trencament pot ser constitutiu de delicte, però això no té res a veure amb l'autenticitat d'allò publicat, ni diu res sobre la conveniència de la publicació, exigible en raó del dret dels ciutadans a rebre una informació veraç. Un altre mecanisme complementari consisteix a presentar els investigats com a màrtirs dels excessos policials, tot oblidant el control judicial de les actuacions, que de vegades s'allarguen durant molt de temps –justificadament atesa la complexitat d'allò investigat. (Es faria servir aquest argument en casos de terrorisme, per exemple?). D'allò més cridaner és el fet que els mateixos que reiteren una i altra vegada que cal esperar fins que els jutges dicten sentència, són els qui atien els dubtes a propòsit dels jutges instructors.

Una conseqüència de tot això, n'és que la corrupció política ha introduït a hores d'ara en la convivència i en l'imaginari collectiu uns índexs molt elevats d'*incertesa jurídica*. No s'hi tracta d'inseguretat jurídica pel que fa a la validesa de les normes o els procediments, sinó del trasllat de la cultura de la sospita a l'àmbit legal/judicial, que es fa palès en l'apreciació social de les actuacions judicials i els drets constitucionals, que són ridiculitzats selectivament pels sospitosos, els quals barregen tothora els arguments legals amb decisions polítiques, jocs d'imatge, ús de recursos públics per apuntalar defenses, etc.[8]

Imputats i acusats tenen tot el dret a proveir-se de la millor defensa legal. I bé que ho fan: arribarà el dia que comprovarem com ha pujat la consideració curricular –i els honoraris– dels advocats dels personatges ara embolicats en casos de corrupció. La normalitat d'aquest fet, però, no treu que en alguns sectors de la població estiga retornant la idea que existeix una justícia de primera i una justícia de segona,

estretament relacionada amb les despeses de defensa (segurament molt superiors que el cost d'alguns objectes sumptuaris, viatges, etc., que apareixen com a indicis de corrupció als sumaris), per no dir-ne res de les amistats perilloses amb algun jutge, cosa del tot insòlita per al ciutadà comú. D'altra banda, com s'ha assenyalat, tot i l'augment de les figures tipificades com a delicte, «el tractament jurídic no pot aplegar a totes les possibilitats de la deshonestedat, de la mateixa manera que cap codi pot definir l'univers d'allò just enfront d'allò injust. Per aquesta raó és interessant observar la corrupció no des del punt de vista del legislador, sinó des del punt de vista del públic. La percepció que sol fer-se'n l'opinió pública no distingeix les figures [tipificades]. Com si es mirés el fenomen en la llunyania, sembla que ho engloba en d'altres de més generals».[9]

L'aposta essencial per la juridificació ideològica de la qüestió està relacionada amb la percepció del temps: si a la lentitud habitual de l'administració hi sumem l'ús de mecanismes dilatoris –el «cas Fabra», que dura ja 8 anys, és il·lustratiu– la defensa, especialment la dels polítics, es trasllada d'allò merament jurídic a un terreny més sinuós: a la *confiança en l'oblit*. Al cap i a la fi, el reflex polític i electoral d'uns fets el judici dels quals s'ajorna a una sentència definitiva, que s'imposarà dins de sis o set anys, no serà el mateix si tot plegat es resolgués en uns mesos.[10] No només hauran canviat molt les circumstàncies, sinó que els tecnicismes del procés hauran difuminat els perfils més durs dels fets. Dit d'una altra manera: el *temps polític*, marcat per convocatòries electorals i rituals partidistes, es desfà en favor d'un *temps judicial* sense gaires presses que torna il·lusòria l'esperança que l'opinió pública degudament informada siga la base del sistema democràtic.[11] Perquè l'apel·lació constant a deixar que els jutges dicten sentència abans que es puga establir una opinió sobre allò conegut, deslegitima el debat sobre la corrupció i redueix encara més l'*espai deliberatiu* de la deteriorada democràcia valenciana. Com si fos un altre efecte pervers de la corrupció, en resulten enfortides les tendències vers una *democràcia plebiscitària* puix que resta sobreentès que mentre els jutges no imposen una sentència ferma condemnatòria o no s'ha de parlar de la corrupció o s'admet que cada procés electoral ha de servir per a condemnar o alliberar els polítics sota sospita.[12] Atès que en la reflexió particular sobre el vot hi intervenen altres elements distints de la corrupció, les possibilitats de *càstig evident* són migrades, tret que es mesure en termes d'augment de l'abstenció, sobretot amb la crisi com a sinistre teló de fons. I mentrestant, més *imperium* i menys *auctoritas*.

II

Atès el panorama descrit, és gairebé impossible que el debat públic s'articule entorn d'uns *minima moralia*, que es plantege quins són els valors implícits del sistema democràtic afectats per la corrupció. D'entrada, perquè fins i tot la crítica a un imputat és vista sovint com un acte immoral, car prejutja i anul·la la presumpció d'innocència. La mateixa *trampa plebiscitària* és possible perquè la ciutadania ja ha estat preparada –de molt abans de l'allau de casos de corrupció, i no només pels qui ara són els principals sospitosos– per apreciar en la democràcia tan sols el seu aspecte procedimental, que segons sembla n'exclouria, en els discursos

dominants, una ètica pública. La moral ha de restar reclosa, segons aquests discursos dominants, a l'àmbit privat. Qui branda la bandera de la reivindicació ètica ensopegarà amb el silenci, perquè la societat fa anys que ha deixat de costat la pràctica de reflexionar-hi. Altrament, el crític pot ser acusat de *rigorisme*:[13] qui invoca l'ètica pot esdevenir, als ulls d'alguns, un intolerant.

Certament, l'ús de l'ètica com apel·lació cívica ha de ser curós: una societat que multisecularment deixà en mans de l'Església Catòlica el monopoli de la definició d'allò permissible n'ha quedat contaminada. I no només pel contingut dels mandats –en aquestes matèries el catolicisme sol callar– sinó, sobretot, pels mètodes emprats en la definició d'allò acceptable o inacceptable, que exclouen el diàleg i trien la imposició. D'aquesta mateixa tradició heretada en formen part els mecanismes d'elusió de la condemna: «es diu el pecat, no el pecador», que no deixa de ser una combinació de rigidesa teòrica i hipocresia pràctica.[14] Enfront d'aquesta cultura heretada i arrelada cal postular que qualsevol anàlisi *des de l'ètica* de l'acció política –definició de fins i elecció de mitjans–[15] només pot articular-se a partir d'una base consensual, és a dir, des de la voluntat d'assolir consensos socials al voltant d'allò que és permissible i allò que no ho és en la vida política.

Això és tant com dir que no s'hi val una ètica política externa, predefinida i inamovible, que tracte d'imposar-se a la política més enllà dels seus condicionaments intrínsecs. Si fos així, en realitat assistiríem a una anul·lació de *l'autonomia de la democràcia*, la defensa de la qual ha de ser l'objectiu mateix de la lluita contra la corrupció. Per exemple, de res no serveix una ètica política que pretenga ignorar el component competitiu o la referència al poder en el camp polític. Actuar d'una altra manera no serveix per a construir una ètica política, sinó en tot cas estaria al servei de l'intent d'una *religió cívica* inacceptable en el marc de societats pluralistes. Això no obstant, i una vegada acceptada aquesta premissa, no costaria tant dur a l'espai públic un debat –amb voluntat d'arribar a consensos– al voltant dels límits d'aqueixa competició o d'allò que és moralment legítim en la cerca del poder o sobre els usos d'aquest poder una vegada s'ha assolit. Tot això té a veure amb la frontera entre allò públic i allò privat i, per consegüent, està directament afectat per la corrupció, o –millor dit– per *les corrupcions*.

Perquè la democràcia porta implícit algun tipus d'*exigència ètica* que la praxi política no pot atacar sense desfigurar la idea democràtica mateixa. Una indagació sobre això ultrapassaria la intenció d'aquest article, però cal recordar, si més no, la idea de justícia en el sentit general de Rawls: «puix que la justícia com a equitat s'entén com una concepció política de la justícia per a una societat democràtica moderna, mira d'inspirar-se tan sols en idees intuïtives bàsiques assentades en les institucions polítiques d'un règim democràtic constitucional i en les tradicions públiques d'interpretació d'aquestes. La justícia com a equitat és una concepció política, en part perquè naix al si d'una certa tradició política. Cal esperar que aquesta concepció política de la justícia puga recolzar almenys en allò que en diem un "consens sobreposat" (*overlapping consensus*), és a dir, un consens que inclou totes les doctrines filosòfiques i religioses oposades que probablement persistiran i guanyaran adeptes en una societat democràtica constitucional més o menys justa».[16]

En la meua opinió, es poden fer consideracions similars a propòsit de la llibertat, la igualtat i el pluralisme, els principis que –amb la justícia– constitueixen els valors superiors de l'ordenament inscrits a l'article primer de la Constitució espanyola. D'alguna manera es pot entendre que són valors que permeten l'existència mateixa d'un *poder constituent* que cerca el consens com un senyal intrínsec d'identitat. Per als *poders constituïts* no serien *susceptibles de consens* perquè no admeten una negociació política, car són principis fundacionals i, doncs, no poden encoratjar cap relativisme. Tanmateix, això no és cap obstacle per a insistir, encara, en la intuïció de Rawls: se sobreposen amb les idees i alternatives particulars i concretes en el dia a dia democràtic, en la mesura que la Constitució i la teoria democràtica –la tradició, la història– els assenyalen com els que han fer de pinyol de la recerca de consensos sobre els mitjans precisos, i opcionals, per convertirlos en les fonts pràctiques de la política i de l'ètica pública.

En el fons, ens trobem davant la dificultat de fer avançar aquesta proposta de debat i consens elaborat des del convenciment majoritari i no des de la imposició. I és que la política a Espanya, basada en una bipolarització extrema –tot i que de vegades només en la superfície– renuncia d'antuvi a aquesta pretensió, i ho sotmet tot al benefici electoral immediat de cada fet, de cada gest.

La redundant apel·lació defensiva dels grans partits («i tu més»), segresta la racionalitat del diàleg ètic al *quantificar* les corrupteles inscrites en les dinàmiques polítiques: cada partit justifica l'oponent perquè no s'està de reconèixer implícitament que les acusacions rebudes són certes, per bé que la dimensió d'allò reconegut és hipotèticament menor que alguna cosa que en el passat o el present féu o fa una altra força política.

No pot estranyar la generalització d'un escepticisme frustrant, aquesta cultura de la sospita contra la qual ensopega una i altra vegada la pretensió d'establir una línia d'anàlisi de la realitat construïda sobre bases ètiques i racionals més sòlides. Els partits mateixos i de vegades els seus *ecos mediàtics* renuncien així, en el tobogan de les facilitats, a formular propostes polítiques basades en valors ètics positius, com ara l'austeritat, la veracitat, el diàleg franc, l'obertura al futur de les decisions, etc. Serien valors derivats del esmentats més amunt, que ens permeten entendre que la lluita bàsica contra la corrupció no pot limitar-se a la crítica negativa. Exigeix, en canvi, un nou impuls que amplie la comprensió conceptual del que és admissible i del que és desitjable.

Cal tenir ben presents aquestes idees des de posicions crítiques, tot mostrant, si no radicalisme, sí almenys una certa impaciència davant el col·lapse de les institucions per les agressions de la corrupció, que podria menar els crítics a formular atacs o proposicions que potser es deslegitimarien a si mateixes, en el cas de buscar dreceres que bandejaren, per exemple, les garanties judicials dels implicats en els casos de corrupció. És clar, però, que aquestes garanties no han de ser utilitzades com a argument absolut enfront de la crítica. Certament, és difícil avançar pel camí de nous consensos ètics, però cal no oblidar que aquesta societat comparteix algunes conviccions, que no és amoral, car si no fos així no existiria cap escàndol, cap sensació que alguns actuen malament, que és precisament, el que condueix a la *des-moralització*.

III

La qüestió és, doncs, com s'ha d'inserir l'espai de la *convicció* en la dinàmica democràtica. El filòsof Miguel de Unamuno es va plantejar en algun moment si els seus atacs a diferents polítics no havien estat excessius, si potser no havia abusat de la «convicció moral» en atribuir-los determinades culpabilitats. I aquesta convicció moral, deia, era una *recialla de barbàrie*, pròpia d'èpoques en què els sistemes judicials no s'havien desenvolupat. La qüestió és important i, si més no, inquietant. Perquè no podem estar-nos de tenir conviccions morals.[17] I tampoc no hem de renunciar-hi en tant que argument en el debat públic si considerem que tenen un fonament sòlid d'informació suficient i adequada. Tanmateix, no s'ha de donar el pas de mirar de substituir l'acció de la justícia, prejutjant absolutament allò que el procés judicial ha de resoldre. Tampoc no s'ha de permetre, però, que aquell a qui considerem corrupte puga capgirar l'argument i afirmar que com que els jutges no han dit l'última paraula, la convicció moral *ha de ser* l'absolució, sense espai per a cap recriminació forta.

Això es deu al fet, sobretot, que no totes les accions reprovables *segons el consens social majoritari* són susceptibles de ser castigades judicialment, per la raó que en els mateixos casos de corrupció apareixen, juntament amb fets que provoquen la imputació per delictes, situacions desgraciades i fastigoses que, de tota manera, no arribaran als tribunals perquè no constitueixen actes antijurídics. En aquests casos, si més no, per què no s'hauria de poder esgrimir arguments crítics basats e la simple convicció moral?[18] Estendre la presumpció d'innocència a aquestes qüestions és, senzillament, cínic, tret que els implicats poguessen provar que la informació pública contrastada i amb aparença de veracitat en què basem la nostra opinió és falsa.[19]

Al voltant d'aquesta dialèctica apareixen a tothora dues paradoxes. La primera és que alguns acusats de pràctiques moralment dubtoses, però no delictives, es troben en inferioritat de condicions per defensar-se, perquè no poden invocar la presumpció d'innocència (alguns han arribat a dimitir), mentre que els acusats de delictes allarguen l'exercici del seu mandat, emparant-se en un dret que, segons sembla, *absorbiria* aquests comportaments. La segona paradoxa és que determinades actuacions, en contrast amb la definició clara de tipus penal, poden ser altament ambigües, fins al punt que poden ser reconvertides en *mostres de bondat* (tot i que siguen objecte de crítica majoritària). Un exemple: alguns regidors reconeixen haver buscat feina a amics i coneguts en empreses adjudicatàries de contractes o d'obres públiques –amb la qual cosa restarien en situació d'agrair a l'empresari el favor– i a més se'n vanten, perquè ... què no faríem per un amic? En aquests casos, fruit del desconcert regnant, i que potser s'obliden davant la magnitud d'altres malifetes, hi trobem la font d'una *difusió capil·lar de la corrupció* que pot arribar a ser més nociva per a la democràcia per tal com, al cap i a la fi, d'altres accions només poden ser excepcionals, mentre que aquesta mena de pràctiques sovintejaran i arribaran a integrar-se en l'imaginari col·lectiu com una cosa que, en efecte, *tots faríem* arribat el cas. Per aquesta via hom constata que, socialment, renunciem als dispositius i valors propis de la modernitat racional en favor d'usos premoderns, tribals, i fem derivar de nou el judici moral

dels actes de la seua *utilitat* per als membres més directes del clan.

Hi ha vies per a eixir de l'atzucac. El pas de la barbàrie del pur judici moral a la construcció de l'Estat de Dret que assegura judicis justos, sobre normes predeterminades i amb jutges independents, no pot dissociar-se de la construcció de l'Estat liberal-democràtic amb separació de poders i definició constitucional dels mecanismes de funcionament institucionals. Per dir-ho així, la restricció normativa de l'ètica il·limitada només pot legitimar-se en societats laiques i pluralistes, perquè aquestes normes són adoptades per institucions que, al seu torn, reben la legitimitat de la sobirania nacional o popular. Tots dos processos, lligats dialècticament, buidaren el poder del seu caire absolut, perquè els detentors del poder pre-liberal també podien dictar les seues conviccions morals i religioses al comú de la societat. Ara bé, aviat es va veure que no n'hi havia prou amb les declaracions d'intencions, raó per la qual la tradició democràtica-liberal, sobretot la parlamentària, incorporà ben d'hora com a lloc central dels dispositius de control del poder la idea de *responsabilitat política*.

I tanmateix allò que ha fet una fallida espectacular davant la corrupció són, precisament, aquests mecanismes de control. Una de les causes de la corrupció és l'absència de transparència, l'esvaïment de la idea que la lliure circulació de la informació és essencial per a la formació d'una opinió pública forta, baluard democràtic. Els polítics que invoquen el seu dret a la presumpció d'innocència són els mateixos que es neguen a aportar dades per a conèixer la veritat o per a investigar al Parlament (o en Ajuntaments i Diputacions). Tot plegat acreix l'ombra de la sospita.

És legal que un polític encausat judicialment diga mentides o amague documents per evitar la condemna... però, pot mentir als ciutadans, amb idèntica finalitat, mentre és encara un càrrec públic? Que no podria ser delicte, com a tal, el fet d'amagar documents? Quina credibilitat ètica se'n deriva, d'aquesta mena d'actes? Aquest curtcircuit permanent de a responsabilitat política, en qualsevol cas, és l'estació final del plebiscitarisme a què fèiem esment: la corrupció apuntala un populisme que no s'ha de confondre amb la proliferació de gestos espectaculars o gratuïts, sinó que és el resultat de la desmobilització política. De la difusió de la «ciutadania de baixa intensitat». D'una fragmentació social que hom tracta de soldar selectivament des del poder, esborrant les mediacions de la vida democràtica, *apel·lant directament al poble*.[20] S'oblida i s'amaga, d'aquesta manera, el fet que si bé és cert que els processos electorals són centrals en la responsabilitat política, també ho és que aquests processos, per a ser autèntics, exigeixen un coneixement públic de les circumstàncies que, precisament, hom tracta d'eludir amb les actuacions que ací critiquem. Es tanca el cercle: els fets aïllats de corrupció es combinen per a corrompre la totalitat de la vida democràtica.

V

No s'ha acabat d'entendre socialment aquesta qüestió, que és essencial per a una reflexió no basada en impressions o fragmentària sobre la corrupció. I així, molts ciutadans continuen amb una actitud de passivitat i resignació extremes davant el fenomen de la corrupció (la de tots, no tan sols la que afecta els qui són percebuts com ad-

versaris polítics). Les anàlisis en aquest punt continuen massa apegades al judici dels *actes personals*, relacionats quasi sempre amb la desviació de cabals públics a mans privades i amb l'enriquiment il·lícit que se'n deriva. Certament, aquesta vessant és important perquè ajuda a situar quantitativament el fenomen. També són dignes d'elogi els discursos que recorden als governants sota sospita que, en darrera instància, aquesta desviació de cabals públics o el tracte de favor a alguns particulars equival a una expropiació dels impostos pagats pels ciutadans. Convé destacar el contrast entre els dèficits als serveis públics i els guanys astronòmics d'alguns desaprensius. La corrupció és sempre un atemptat al principi d'igualtat. Tanmateix, aquests discursos són incomplets i la mera agregació no forneix un relat complet de la gravetat de l'assumpte.

La dimensió real de molts actes de veritable saqueig de ciutats o d'institucions es copsa més bé, en tota la seua intensitat, si els considerem com a *microcolps d'Estat* esdevinguts als seus àmbits respectius, perquè el seu efecte final consisteix a anul·lar l'autonomia de la política adulterant el lliure exercici de la democràcia.[21] Per conseqüent, no és només qüestió de l'ús correcte dels cabals públics. Està en joc la defensa mateixa de la democràcia, que pateix menyscapte –ara ho sabem– no només amb els tancs sinó, també, amb procediment més subtils.

No escometre la qüestió d'aquesta manera provoca noves paradoxes, la principal de les quals n'és que la sospita recau essencialment en els polítics –i a més s'estén com una taca d'oli sobre *tots* els polítics– tot permetent que els tècnics implicats i, sobretot, els empresaris, que quasi sempre hi són els cooperadors necessaris en l'acció punible, troben vies ideològiques i àdhuc jurídiques de fugida. No s'hi val com a excusa la pretensió, tan difosa, segons la qual tot sovint els empresaris es veuen *obligats* a entrar en el joc de la corrupció si volen dur endavant el seu negoci. Deixant de banda el fet que tindrien la mateixa obligació que qualsevol ciutadà de denunciar uns comportaments versemblantment delictius, a hores d'ara disposem d'exemples a bastament que indiquen que són alguns empresaris, a través de pràctiques insidioses, els qui engeguen la maquinària en la qual es veuen enganxades les institucions, per bé que existeix un gran ventall de formes de teixir la xarxa.[22] En qualsevol cas les institucions, objecte d'atenció principal, assumeixen un paper insòlit: esdevenen boc expiatori de les pràctiques corruptes. Per això, demanar la dimissió d'alguns polítics és l'única manera de restaurar la credibilitat de la institució. Potser penalment seran innocents, però políticament són si més no responsables del deteriorament de la institució que encarnen.

Una segona paradoxa és que la generalització de les pràctiques corruptes i la imposició d'un discurs essencialment crematístic sobre el tema fan aparèixer la corrupció com un epifenomen o, més aviat, com un *avatar* particular dels usos del capitalisme en determinades condicions. Ara bé, tothom sap que el capitalisme és *presumptament innocent* com a sistema que no s'observarà segons pautes morals, substituïdes per una vaga idea funcional en la mentalitat dominant, de forma i manera que per a molts (i certament per a les associacions empresarials, que mai baden boca davant la corrupció) la qüestió és del tot subsidiària d'una altra que vindria a ser la fonamental: la corrupció serveix per a *generar riquesa i ocupació*, si o no? I així la

intuïció social en part –atès que els estudis sobre el cost econòmic de la corrupció són complexos, de realització tardana respecte dels fets analitzats i, a més, situats en el llarg termini–[23] considera que els corruptes, almenys dins d'uns límits, actuen benèficament: dinamitzen l'economia. Fins i tot actuarien com uns herois, perquè s'haurien alçat contra les traves burocràtiques.[24]

No cal dir que en èpoques de crisi aquest discurs és especialment perillós. De vegades pot servir com a disculpa de la corrupció, associada a la nostàlgia de l'època de vaques grasses. La societat, sens dubte, és capaç de discriminar la propaganda dels fets, segons es vagen coneixent, però vet ací un factor realment nociu en alguns àmbits que, si més no, pot bloquejar el sorgiment d'altres fonts de crítica. El contra-discurs és complicat, perquè ha d'impugnar creences que van més enllà de l'anàlisi de la corrupció per situar-se en una reconsideració general de l'economia de la globalització i l'ultraliberalisme.[25] No és el cas, certament, d'atribuir de manera abstracta i general els mals de la corrupció a aquestes realitats, però sí cal constatar que hom pot establir lligams entre la corrupció concreta i aquests fenòmens de més llarg abast. ¿Per ventura es pot entendre la corrupció essencial i constatable sense el clima d'eufòria que tingué una expressió privilegiada en el boom immobiliari i en la imprudència creditícia, que es troba en la base del col·lapse actual?

Potser val la pena aprofundir en aquesta línia de reflexió i més quan la lluita partidista més estreta podria fer pensar que la corrupció és el resultat d'una mena de *maldat*, inevitable en l'ésser humà quan és visitat pel fantasma de la cobdícia, i que ací això es personifica sobretot en el PP. No caldrà entrar en l'enèsim debat sobre la naturalesa humana per capir que no s'hi val un ús tan primari de la filosofia, perquè no explica res. La qüestió de fons rau a entendre quines han estat les causes últimes que han determinat el desbordament de la cobdícia i que un partit d'instint ultraliberal haja permès les tendències oligàrquiques en el mercat de l'urbanisme[26] i que s'haja embarcat en l'intervencionisme extrem dels grans esdeveniments. I també com la intransparència s'apoderà de les institucions valencianes. Perquè en aquests dos factors, model econòmic dominant i crisi de les institucions democràtiques, és on rauen de veritat les causes de la corrupció.

L' ha entès, tota l'oposició, aquest fet? L'entén ara, la societat civil? Només amb canvis substancials en aquests dos factors la corrupció serà escapçada. La lluita judicial, política i intel·lectual contra la corrupció té sempre l'èxit assegurat: en alguna mesura, per petita que siga, exerceix un efecte profilàctic sobre temptacions futures, almenys durant un temps. Però només amb un canvi de model econòmic i enfortint la transparència institucional hi haurà garanties que en el futur la corrupció es reduirà dràsticament. Però això és absurd plantejar la dicotomia entre «fer política» o «atacar la corrupció»: fer política al País Valencià passa per reformular l'economia i la deriva institucional i, per consegüent, és l'únic camí que han de seguir els qui de debò volen combatre les corrupteles i, alhora, protagonitzar un canvi en la dinàmica política. És difícil, però no hi ja alternativa si es vol aturar la gangrena de la indiferència i el silenci còmplice.

Josep Ramoneda[27] sintetitza en aquests termes la qüestió: «les democràcies occidentals en pèrdua de qualitat sembla que van directament al totalitarisme de la indi-

ferència. Contra aquest destí es revolta la raó crítica». I aclareix que la indiferència, políticament parlant, és «el procés ideològic que consisteix a desprestigiar la política i afavorir que la ciutadania se'n desentenga amb l'objectiu de construir un sistema en el qual els ciutadans siguen mers figurants en la gestió a càrrec d'una oligarquia economicopolítica i mediàtica». I aquesta raó crítica que invoca es desplegaria «transformant la irritació en indignació i aquesta en política».

L'única conclusió possible, doncs, és que l'esperança de conèixer i predir uns efectes polítics directes i immediats de la corrupció és vana si reduïm la qüestió a termes preferentment electorals o fins i tot de valoració de líders. Aquests efectes, en qualsevol cas, i a la llum d'altres experiències, s'estenen en el temps. I tanmateix l'anàlisi racional ens permet entendre que els efectes sobre l'estructura mateixa de la vida pública són *ja a hores d'ara* amplis i notoris. Per això, els intents de posar tallafocs a la corrupció i castigar els culpables exigeix enfocaments més generals. Cal insistir en la necessitat de discursos que no s'esgoten en la diatriba tàctica i puntual d'assetjament al contrari, tot i que aquesta és legítima i fins i tot indefugible si compta amb fonaments sòlids. Però sobretot caldrà entendre que l'oposició als corruptes no es pot limitar a la reacció, sinó que s'ha d'articular al voltant de propostes basades en continguts ètics, propositives, afirmatives d'accions adreçades a reduir a la mínima expressió les causes socials, econòmiques i institucionals de la corrupció. Sense perdre el temps en indagacions sobre una sempre etèria *naturalesa humana*. ❐

1. La majoria de les reflexions d'aquest article són producte de l'anàlisi de la situació al País Valencià, sobretot després de conèixer els anomenats casos «Gürtel» i «Brugal», però certament podrien ser objecte de generalització.
2. Una pregunta reiterada amb frisança als ambients d'esquerra és el càlcul dels costos polítics que patirà el PP per la corrupció que li afecta. La manera abstracta amb què es formula denota que bona part de l'esquerra no confia en les seues forces per promoure un canvi i espera tan sols l'esfondrament de qui governa. Com que les enquestes no indiquen cap expectativa d'alteració sobtada de les tendències electorals, l'assumpte esdevé una nova font de pessimisme paralitzant. I ofereix una nova oportunitat de donar al *poble* les culpes de les pròpies mancances.
3. Quant a això, vegeu M. Alcaraz, *De l'èxit a la crisi. Pamflet sobre política valenciana*, València, PUV, 2009, pp. 169 i ss. i 197 i ss. També M. Alcaraz, «El bloqueig valencià. El País Valencià entre el "cas Gürtel" i la crisi econòmica», *L'Espill* 34 (primavera 2010).
4. Al llarg de l'article farem servir l'expressió *sospitosos*, perquè no n'hi ha cap de millor. És un terme ambigu, que presenta algun perill, però això mateix dóna compte de part d'una realitat ben embolicada. Mirarem sempre que en al·ludir a sospitosos s'hi combine: *a*) que estiguen imputats o processats o sotmesos a investigació judicial, sempre, és clar, que els fets investigats siguen delictius, perquè hi ha molts casos èticament deplorables que tanmateix no són il·lícits; *b*) que els fets que els fan sospitosos s'hagen difòs a través de mitjans de comunicació solvents; *c*) que no hagen desmentit les acusacions o que si ho han fet haja estat de manera parcial, sense acceptar verificació, etc. A més, podríem imaginar d'altres cauteles, com ara que l'impacte dels fets siga conegut –cosa que sovint es veu ben clarament en urbanisme, concessions, contractacions, etc.–, de forma i manera que l'existència de corrupció explica circumstàncies que serien altrament inexplicables; o que els implicats, podent-ho fer, es neguen a mesures que podrien aportar transparència, com ara aportació de documentació, creació de comissions d'investigació, etc. Finalment, hi ha casos de sospitosos que han confessat obertament o bé que despleguen amb total publicitat l'actuació que considerem immoral, com per exemple els casos de transfuguisme, en els quals no podem entrar ara però que s'inscriuen en el clima general de deteriorament democràtic que justifica aquest article.

5. Hom ha recordat, de manera oportuna, que a l'igual que la resta de drets constitucionals, tampoc la referència a la presumpció d'innocència és il·limitada. Vegeu J. M. Asencio, «La lucha contra la corrupción. El delito de enriquecimiento ilícito», dins M. Alcaraz (ed.), *El Estado de Derecho frente a la corrupción urbanística*, Madrid, La Ley, 2007, pp. 85 i ss.
6. A grans trets es pot dir que la presumpció d'innocència assoleix sentit autèntic i concret en el marc del procés penal, i certament no protegeix l'individu de qualsevol opinió o informació adversa relacionada amb aquest mateix procés. El contingut essencial del dret fa referència al fet que recau en l'acusació la càrrega de la prova de la culpabilitat d'una acció o omissió, fins convèncer el tribunal, i que el processat no haurà de demostrar la seua inocencia, que se pressuposa. Fora d'això, preval la llibertat d'emetre i de rebre informació. La pretensió que la societat calle davant fets susceptibles de menar a una condemna, que lògicament afecten persones concretes, no té empara directa en la presumpció d'innocència: en aquest joc complex de garanties i ponderació entre els drets, no té fonament dir que hom «prejutja» els fets coneguts si es publiquen o, fins i tot, si es critiquen.
7. J. Muguerza, «La obediencia al Derecho y el imperativo de la disidencia. (Una intrusión en un debate)», dins G. Gómez (ed.), *Doce textos fundamentales de la Ética del siglo XX*, Madrid, Alianza, 2002, pp. 287 i 288.
8. Arran del «cas Brugal» hom va poder assistir a conferències de premsa de politics implicats en què el seu advocat seia a primera fila o en les quals es negaven a respondre preguntes al·legant que ho feien per consell dels seus lletrats. Així, un instrument típic de l'activitat política, com una trobada amb periodistes, era condicionat pel seu ús de cara a la defensa jurídica.
9. F. Gil Villa, *La cultura de la corrupción*, Madrid, Maia eds., 2008, p. 55.
10. En aquest context, les queixes adolorides d'alguns implicats quan es planyen de la lentitud de la justícia és pura hipocresía: saben perfectament que la complexitat de l'assumpte impedeix escurçar terminis... sobretot si els seus advocats insisteixen en maniobres de dilació.
11. Cal remarcar que no hi ha cap possibilitat que un jutge dicte la suspensió cautelar d'un càrrec públic acusat d'un delicte de corrupció (si fos així, és segur que les tàctiques dels partits canviarien ben ràpidament). Sens dubte la qüestió és complexa, perquè podria ser interpretada com una intromissió del poder judicial en institucions representatives. Però cal fer algunes consideracions: 1) el mateix perill podria ser associat, *in extremis*, a la pena d'inhabilitació per a l'exercici de càrrec públic, que tanmateix mai no ha estat qüestionada; 2) existeixen mecanismes d'esmorteïment dels possibles efectes perversos de la mesura, com ara la immunitat o els suplicatoris; 3) existeixen fórmules contrastades –per exemple als cossos de seguretat– en què davamt la sospita de col·lusió, el subjecte és cessat i s'obre una investigació interna, sense que això contradiga la presumpció d'innocència.
12. La darrera paradoxa dels qui s'agafen a la dimensió jurídica formal per eludir la crítica ètica i, com veurem, també la responsabilitat política és que, alhora, mostren un gran menyspreu per la normativitat pròpia de l'Estat de Dret, com es fa palès en la tendència a resituar el màxim de funcions legítimes en el poder executiu, en detriment de la capacitat de control del legislatiu o, fins i tot, d'un poder judicial plenament independent. No és cap casualitat que aquesta tendència aparega també, com a ideologia i com a pràctica, en el neoliberalisme. Vegeu E. Barnarosch, «Poder, corrupción y derecho. Un análisis de la corrupción desde la Teoría General del Derecho», dins H. R. Sandler i B. Rajland (coords.), *Una sociedad bajo sospecha*, Buenos Aires, Facultad de Derecho y Ciencias Sociales. Universidad de Buenos Aires-IIIJS/ La Ley, 1997, p. 18.
13. Vet ací el terme emprat per la secretària provincial del PSPV-PSOE d'Alacant per acusar els qui criticàvem la moció de censura del seu partit, amb el suport d'un tránsfuga, en l'Ajuntament de Benidorm.
14. Gaetano Salvemini en feia referència quan parlava d'una concepció clerical que «castiga el pecat com si fos delicte i perdona el delicte com si fos pecat», bo i generant, especialment arran de la Contrareforma, una «cultura del perdó». Vegeu C. A. Brioschi, *Breve historia de la corrupción. De la Antigüedad a nuestros días*, Madrid, Taurus, 2010, p. 225.
15. Sobre la dialèctica entre mitjans i fins polítics i els seus efectes sobre l'ètica pública, vegeu V. Camps, *Ética, retórica, política*, Madrid, Alianza, 1988, pp. 69 i ss.
16. J. Rawls, «Justicia como imparcialidad: política, no metafísica», dins E. Gómez (ed.), *op. cit.*, p. 19.
17. Remarca Safranski: «tot seria molt més senzill si la consciència no fos res més que ser conscient, si no

fos capaç d'escindir-se i no pogués figurar-se el seu propi món. Però la consciència és "lliure" també en aquest sentit. Viu el món real i en molts móns possibles, sense poder-los distingir amb seguretat», però alhora constata que «la fonamentació darrera de la moral és la voluntat que la vol. Cal voler figurar-se-la perquè guie i oriente la vida». R. Safranski, *El mal o el drama de la libertad*, Barcelona, Tusquets, 2005, pp. 144 i 245. Sobre la formació de la «voluntat moral» en el pensament de Hans Jonas i la seua significació en la conformació de virtuts cíviques, vegeu V. Camps, «La democracia y la construcción de la libertad», dins E. Antxustegui (ed.), *Ética y política*, Bilbao, Servicio Editorial del País Vasco-Fundació Ernest Lluch, 2004. pp. 35 i 36.

18. De vegades hom ha llançat la idea d'acollir aquests casos dubtosos en la consideració d'*antiestètics*, i no en negarem aquest caràcter. Però en realitat la qüestió ha de situar-se en el mateix pla analític plentejat pel que fa a la possibilitat de consens sobre els valors d'una ètica pública, perquè altrament, com es fixen els cànons d'aquesta estètica?
19. Faig referència ara a pràctiques no tipificades penalment que hom troba indestriablement lligades a investigacions que, alhora, destapen fets delictius, com ara: cerca de favors personals o per amistats o familiars en un context no delictiu; invitació a festes, vacances, etc., sense que siga possible saber si es deu a contraprestacions per decisions polítiques; afavorir uns mitjans de comunicació en detriment d'uns altres, etc. Fins i tot, en el «cas Brugal» hi ha aparegut una altra variable: les gravacions apuntaven clarament al fet que un equip de futbol podria haver comprat partits, però aplicant les garanties judicials del cas, aquesta informació no es va poder fer servir perquè, en aquell moment, aqueixes pràctiques no eren delicitves, sinó tan sols infracció administrativa.
20. D. Innerarity, *El nuevo espacio público*, Madrid, Espasa, 2006, pp. 49 i ss.
21. He tractat d'analitzar aquesta qüestió a M. Alcaraz, «De la corrupción urbanística a la corrupción de la democracia», dins M. Alcaraz (ed.), *op. cit*. És interessant el concepte de «captura de les polítiques»: «modelació interessada de la formació de les regles bàsiques del joc a través de pagaments privats il·lícits i no transparents als responsables públics.» Vegeu M. Villoria, *La corrupción política*, Madrid, Síntesis, 2006, pp. 246 i ss.
22. Convé recordar aquesta apreciació general sobre el capitalisme i el seu influx moral: «La proclivitat a l'enriquiment és tan antiga com la humanitat. L'acumulació de riqueses, incloent-hi la reinversió per acumular-ne més –molt pròpia del capitalisme– és també molt antiga. Max Weber assenyalava enèrgicament que els precedents es perden en el passat més llunyà i que se'n troben en moltes societats. Però tan sols en la societat capitalista la passió per la mera adquisició de riqueses fou considerada –per una part decisiva de la població– una virtut. La seua legitimació popular –àdhuc entre les seues víctimes– és molt més gran que en altres societats». S. Giner, *El futuro del capitalismo*, Barcelona, Península, 2010, p. 61.
23. «Hom ha calculat que si cada punt percentual d'augment dels impostos minva un 5 per cent el flux de les inversions estrangeres a Itàlia, cada esglaó d'augment del nivell de corrupció el minva, en canvi, un 16 per cent». C. A. Brioschi, *op. cit*., p. 35.
24. És molt útil, per a entendre la conversió del corrupte en heroi, el llibre de H. M. Enzensberger *La balada de Al Capone. Mafia y capitalismo*, Madrid, Errata naturae, 2009. No puc estar-me de transcriure una de les opinions sobre Al Capone (procedents d'un estudi de K. Alsop) reportades al llibre i que es deu a un professor universitari de Xicago: «Capone fou un dels benefactors de la nostra ciutat. No dic això per admiració envers ell, és una mera constatació. El crim organitzat només es posible si la societat ho demana. L'empresa de Capone encaixava amb els conceptes morals i legals de la població. Senzillament la situació era aquesta: hi havia una demanda de béns i serveis que no es podia satisfer de manera legal. En aquell moment hi aparegueren Torrio i Capone i varen fer una bona feina». Un altre ciutadà donava arguments semblants, però a més remarcava: «Varen fer més propaganda del Cadillac, com a part integrant de *l'American way of life*, que el trust de la General Motors tot sencer». S'estableix així una mena de complicitat universal, una associació mafiosa en què s'integraven –com a *consumidors*– els ciutadans. Tanmateix, no era tot tan senzill. La malversació integral de l'Ajuntament (segons referències de la mateixa obra) era un factor sense el qual no s'explicaria tanta aquiescència. Un informe oficiós d'aquesta institució, dels pitjors moments de la *Llei seca*, afirmava: «Xicago té avui com un dels seus mèrits més grans oferir una educació fonamentada en els valors suprems de la vida que orienta la intel·ligència vers la formació del caràcter i l'esperit; i certament des d'aquest prssupòsit caldrà jutjar la nostra cultura pel tipus

d'home que va produir. Pel que fa al foment dels interesaos culturals i l'ennobliment de la humanitat, Xicago ocupa el primer lloc (...). Del president del Banc al venedor ambulant, els cors bateguen al mateix compàs: pel nostre benvolgut Xicago. Car en aquesta ciutat meravellosa la vida es mostra en totes les seues vessants. Aquí totes les relacions humanes es basen en la bona voluntat, en la convivència amable i la concòrdia intel·ligent». I malgrat tot, una situació tan idíl·lica no va poder impedir que un grup de ciutadans –que sens dubte volien amargar la festa–, esquerdant el presumpte consens, presentaren una petició al Senat dels EUA en què afirmaven: «Una colònia de gàngsters ha implantat en aquesta ciutat un supergoverm al qual la població ha de retre tribut (...). Actuen amb la complicitat de la policia i les altres autoritats, estableixen el monopoli sobre l'aiguardent i es reparteixen el terme municipal». M'hi he esplaiat perquè aquesta història potser no és gens anecdòtica: cal estudiar encara els mecanismes a través dels quals alguns dels *nostres* principals sospitosos han assolit notorietat, i fins i tot respectabilitat, usant els motlles prevalents de la cultura de masses, com ara l'esport o la festa, a més de l'ús intensiu de la publicitat –pagada o indirecta– als mitjans de comunicació. En determinats casos podem parlar d'una certa *violència simbòlica* exercida a través d'una omnipresència en l'espai públic que quasi ningú no poc igualar i que, per consegüent, ha estat també una manera de privatitzar aquest espai públic.

25. J. C. Ugaz, «Corrupción y crimen global», dins M. Alcaraz (ed.), *El Estado de Derecho frente a la corrupción urbanística*, *cit.*
26. AA. DD., *Urbanismo y democracia. Alternativas para evitar la corrupción*, Madrid, Fundación Alternativas, 2007.
27. J. Ramoneda, *Contra la indiferencia*, Barcelona, Galaxia Gutenberg-Círculo de Lectores, 2010, pp. 10, 81 i 182.

sense fronteres

Com funciona la tecnologia que ens ajuda des de l'exterior.

L'univers en forma de rosquilla. Guia no autoritzada.

Nanotecnologia al servei de la humanitat.

www.bromera.com
edicions
bromera

PUV PUBLICACIONS VNIVERSITAT DE VALÈNCIA